

PAGINI DESPRE ȘTIINȚĂ¹

JOHANN WOLFGANG VON GOETHE

UN STUDIU PORNIND DE LA SPINOZA²

Conceptele de existență și de totalitate sunt unul și același; atunci când analizăm aceste concepte până unde ne stă cu putință, spunem că gândim Infinitul.

Însă Infinitul sau existența completă nu pot fi gândite de noi.

Noi putem gândi numai lucruri care sau sunt limitate, sau pe care mintea și le mărginește. Noi avem așadar un concept despre Infinit în măsura în care putem gândi ca dată o existență completă, situată în afara capacității de înțelegere a unui spirit finit.

Nu se poate spune că Infinitul are părți.

Deși toate existențele mărginite sunt în Infinit, ele nu sunt părți ale Infinitului, ci participă mai degrabă la infinitudine.

Nu putem gândi că ceva limitat ar exista prin sine însuși și cu toate acestea totul există efectiv prin sine însuși, deși stările (de lucruri) sunt astfel înlănțuite încât una trebuie să se dezvolte din cealaltă. Astfel se pare că un lucru este produs de un altul, ceea ce nu se întâmplă totuși, ci o ființă vie oferă alteia prilejul de a fi și o constrânge să existe într-o anumită stare.

Așadar, orice lucru care există poartă în sine propria existență-în-fapt, și astfel și principiul corespondenței după care există.

Măsurarea unui lucru este o întreprindere rudimentară, care nu se poate aplica corpurilor vii decât într-un mod extrem de impropriu.

Ceva viu nu poate fi măsurat prin nimic ce-i este exterior; dacă însă aceasta trebuie să se întâmple, acel ceva trebuie să ofere criteriul în acest sens; criteriul are însă un caracter cu totul spiritual și nu poate fi descoperit prin simțuri; chiar și în cazul cercului, unitatea de măsura a diametrului nu se poate aplica periferiei.

¹ Traducerea s-a făcut după Johann Wolfgang von Goethe, *Werke*, Bd. 13, *Naturwissenschaftliche Schriften I*, textkritisch durchgesehen und kommentiert von Dorothea Kuhn und Rike Wankmüller, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1994, p. 7–37.

² Manuscris al doamnei von Stein, scris, se pare, după dictare; fără titlu. Unele corecturi ale lui J. P. Eckermann sugerează că s-ar fi avut în vedere mai târziu publicarea acestui text. Prima publicare a avut loc însă în volumul B. Suphan, *Aus der Zeit der Spinoza – Studien Goethes*, G. Jb. 12, 1891. Titlul *Studie nach Spinoza (Un studiu pornind de la Spinoza)* a fost introdus în ediția Weim. Ausg. II, Bd. 11. Eseul prezintă paralelisme cu lucrarea filosofului Baruch Spinoza (1632–1677) *Etica*. În perioada elaborării acestui studiu ideile lui Spinoza reprezentau obiectul unei intense polemici. Goethe se poziționează ca apărător al ideilor filosofului olandez. Ultimul paragraf al studiului pare a fi îndreptat împotriva lui Fr. Jacobi, care l-a acuzat pe Spinoza în cartea sa *Über die Lehren des Spinoza (Despre teoriile lui Spinoza)* de ateism.

Astfel, au fost încercări de a-l măsura în mod mecanic pe om, pictorii luând capul, ca fiind partea cea mai nobilă, drept unitate de măsură, însă aceasta nu se poate face fără violări infime și inexprimabile ale măsurii celorlalte membre.

În orice ființă vie, ceea ce noi numim părțile sale sunt atât de inseparabile de întreg încât acestea pot fi înțelese numai în interiorul său și împreună cu el, iar părțile nu pot măsura întregul, după cum nici întregul nu poate fi folosit ca măsură a părților; astfel, așa după cum am spus anterior, o ființă vie mărginită participă la infinitudine sau mai degrabă are ceva infinit în sine. Sau am putea spune mai degrabă că nu putem înțelege pe deplin nici măcar conceptul existenței și al completitudinii ființei vii celei mai elementare și că ea trebuie, prin urmare, a doua întregului nesfârșit, în care sunt cuprinse toate existențele, considerată infinită.

Lucrurile pe care le sesizăm sunt nenumărate, iar raporturile dintre ele, pe care mintea noastră le poate surprinde, sunt extrem de diverse. Mințile care au o tendință lăuntrică de a se dezvolta încep să pună ordine în lucruri spre a-și ușura cunoașterea; ele îmbină și unesc lucrurile pentru a atinge o plăcere superioară.

Ca urmare, mintea noastră trebuie să limiteze în așa fel orice existență și totalitate încât ele să se conformeze naturii noastre și modului nostru de a gândi și de a simți; atunci abia spunem că am priceput ceva sau că ne-am bucurat de el.

Atunci când mintea observă încă din stadiul inițial un raport, a cărui armonie, dacă el ar fi pe deplin dezvoltat, ea nu ar putea-o simți și cuprinde dintr-odată, numim această impresie „sublim”, ea fiind impresia cea mai minunată la care are acces mintea omului.

Atunci când sesizăm un raport, pe care îl putem cuprinde și înțelege pe măsură ce el se dezvoltă în întregime cu ajutorul criteriului oferit de mintea noastră, numim impresia puternică.

Am spus mai sus că toate lucrurile vii își au raporturile în ele însele, deci impresia pe care ele o fac asupra noastră, atât în mod individual, cât și asociate cu altele – cu condiția ca impresia să fie determinată numai de completitudinea existenței lor – o numim „adevărată”, iar dacă această existență este, pe de o parte, astfel limitată încât să o putem sesiza cu ușurință, iar, pe de altă parte, stă într-un asemenea raport cu natura noastră încât ne lăsăm cu plăcere în seama ei, numim obiectul „frumos”.

Ceva asemănător se întâmplă atunci când oamenii, potrivit capacităților proprii, și-au alcătuit un întreg – oricât de bogat sau sărac – pornind de la corelația lucrurilor și au reușit să închidă un cerc. Ei vor considera faptul pe care îl gândesc cel mai lesne și în care pot găsi o plăcere oarecare ca fiind cel mai cert și mai sigur, ba chiar poți vedea de obicei cum se uită cu o milă satisfăcută la cei care nu se mulțumesc atât de ușor și care caută să descopere și să cunoască mai multe raporturi între lucrurile divine și umane, lăsând să se vadă de fiecare dată, cu o modestie arogantă, că ei au descoperit deja o certitudine dincolo de orice dovadă și rațiune. Ei nu încetează să-și laude liniștea și bucuria interioară demnă de invidiat și să facă din această fericire țelul suprem. Însă, aceștia nefiind în stare nici să

descoperire în mod clar cum au ajuns la această convingere și nici care este temeiul ei, ci vorbind pur și simplu despre certitudine doar ca certitudine, cel însetat de cunoaștere va găsi prea puțină alinare la acești oameni, trebuind să audă mereu că mintea trebuie să devină tot mai ingenuă, să se concentreze doar asupra unui punct, să renunțe la toate raporturile variate în stare să producă confuzie. Abia atunci, dar cu atât mai sigur, îți vei putea descoperi fericirea proprie, într-o stare ce este un dar oferit în mod liber de divinitate și un har aparte trimis de ea.

Ei bine, noi, în acord cu modul nostru de a gândi, nu am numi această limitare un har, întrucât lipsa nu poate fi considerată har, însă am considera drept o grație a naturii faptul că ea, întrucât omul nu este de cele mai multe ori în stare să ajungă decât la concepte incomplete, i-a dăruit totuși o asemenea satisfacție cu privire la mărghinirea sa.

EXPERIMENTUL CA MIJLOCITOR ÎNTRE OBIECT ȘI SUBIECT³

De îndată ce omul observă obiectele din jurul său, el le privește în raport cu sine însuși, și aceasta pe bună dreptate. Întrucât întregul său destin depinde de faptul dacă ele îi plac sau îi displac, dacă îl atrag sau îi repugnă, dacă îi folosesc sau îi dăunează. Acest mod cu totul firesc de a considera lucrurile și de a le aprecia pare a fi pe cât de ușor pe atât de necesar, și totuși, procedând astfel, omul se expune la mii de erori, care adesea îl umilesc și-i amărăsc viața.

O sarcină mult mai dificilă își asumă cei care, împinși de setea de a cunoaște, aspiră să observe obiectele însele ale naturii și raporturile dintre ele. Pe de o parte, ei pierd criteriul care le-a fost de ajutor atunci când, ca oameni simpli, au privit lucrurile în raport cu ei înșiși, adică tocmai criteriul plăcerii și al neplăcerii, al atracției și respingerii, al utilității și al caracterului dăunător; ei trebuie să renunțe cu totul la acest criteriu, fiind obligați, aidoma unor ființe indiferente și oarecum divine, să caute și să cerceteze ceea ce este, iar nu ceea ce place. Astfel, un adevărat botanist nu trebuie să se lase impresionat nici de frumusețea și nici de utilitatea unei plante; el trebuie să-i cerceteze alcătuirea și înrudirea cu restul regnului vegetal; și așa cum toate plantele sunt trezite la viață și luminate de un singur soare, tot astfel el trebuie să le privească și să le cuprindă cu o aceeași privire calmă, iar criteriul pentru această cunoaștere, datele judecății sale, el nu trebuie să le ia din sine, ci din cercul lucrurilor pe care le observă.

Cât de greu este pentru om această înstrăinare de sine ne învață istoria științelor. Ne vom ocupa în cea de-a doua parte a acestui mic studiu de modul în

³ Manuscris redactat de secretarul lui Goethe, Schumann, având mai multe rânduri de corecturi ale lui Goethe, datat 28. IV.1792. Publicat pentru prima dată în „Zur Naturwissenschaft überhaupt” („Despre știința naturii în general”), II, 1, 1823, cu data de 1793. Textul apare simultan cu lucrarea *Beiträge zur Optik (Contribuții la optică)*, prima publicație a lui Goethe legată de teoria culorilor, probabil concepută ca o introducere la o altă lucrare.

care el ajunge și trebuie să ajungă pe această cale la ipoteze, teorii, sisteme și la orice alt fel de reprezentări prin care noi încercăm să concepem Infinitul. În prima parte mă voi opri asupra modului în care omul procedează atunci când încearcă să cunoască forțele naturii. Istoria fizicii⁴, cu care mă îndeletnicesc mai îndeaproape în prezent, îmi oferă adeseori prilejul să meditez la acest aspect, ceea ce a condus la acest mic studiu în care încerc să îmi reprezint în general modul în care oameni de excepție au ajutat sau au împiedicat știința naturii. Atunci când privim un obiect în el însuși și în relație cu altele, fără a-l dori sau a-l respinge în mod nemijlocit, vom putea în curând, cu ajutorul unei atenții concentrate, să ne formăm despre el, despre părțile sale și despre raporturile sale, un concept destul de clar. Pe măsură ce continuăm cu aceste cercetări și punem din ce în ce mai multe obiecte în legătură unele cu altele, ne exersăm tot mai mult talentul de a observa care ne este propriu. Atunci când reușim să raportăm, prin acțiune, aceste cunoștințe la noi înșine, suntem considerați inteligenți. În cazul unui om bine organizat, care fie că este moderat de la natură, fie este constrâns de împrejurări să devină moderat, a fi inteligent nu reprezintă o dificultate; întrucât viața te corectează la fiecare pas. Însă dacă luăm în considerare faptul că cercetătorul trebuie să aplice tocmai această facultate pătrunzătoare de a judeca pentru a examina tainicele raporturi ale naturii, că trebuie să fie atent la tot pasul la mișcările sale într-o lume în care el pare a fi singur, că trebuie să se ferească de a fi pripit și să aibă mereu în vedere propriul scop, fără a ignora totuși în drumul său nimic din ceea ce-i este util sau dăunător, că el trebuie să fie observatorul său cel mai riguros, chiar și acolo unde nimeni nu-l poate controla cu ușurință și că în eforturile sale cele mai pasionate el trebuie să fie mereu neîncrezător față de sine: vedem cu ușurință cât de exigente sunt toate aceste cerințe și cât de puțin se poate spera ca ele să fie pe de-a-ntregul îndeplinite, fie că ele sunt îndreptate către alții, fie către sine. Totuși, aceste dificultăți, ba chiar am putea spune însăși imposibilitatea ipotetică nu trebuie să ne împiedice de a face tot ceea ce este posibil; în orice caz, vom ajunge cel mai departe încercând să înțelegem în general mijloacele prin care oamenii excepționali au reușit să dezvolte științele și să marcăm exact rătăcirile lor și cele ale numeroșilor lor discipoli care i-au urmat uneori secole de-a rândul, până când experiențe ulterioare l-au îndrumat din nou pe cercetător pe făgașul cel bun.

Nimeni nu va contesta faptul că în știința naturii⁵, de care mă ocup cu precădere aici – ca și în tot ceea ce întreprinde omul –, experiența are și trebuie să aibă cea mai mare influență, așa după cum nu vom contesta nici facultăților lăuntrice, prin care această experiență este concepută, reunită, ordonată și dezvoltată, înalta și oarecum creativa lor putere autonomă. Numai că modul în care aceste experiențe trebuie realizate și utilizate, felul în care trebuie dezvoltate și aplicate facultățile noastre nu poate fi cunoscut și nici acceptat tot atât de unanim.

⁴ Goethe se referă la studiile sale privind istoria teoriei culorilor.

⁵ Este vorba despre fizică. Chiar dacă numele lui Newton nu apare în acest text, se poate percepe pretutindeni polemica lui Goethe cu acesta.

Atunci când oameni pătrunzători – al căror număr, chiar și într-o estimare moderată, este mult mai mare decât ne închipuim –, devin atenți la obiecte, vedem că ei sunt tot atât de atrași de observație pe cât sunt de înzestrați. Am putut observa de multe ori acest lucru de când mă ocup mai îndeaproape de teoria luminii și a culorilor și de când discut atare subiecte de care sunt atât de interesat cu persoane cărora astfel de cercetări le sunt în rest străine. De îndată ce atenția le-a fost trezită, ele au observat fenomene pe care fie nu le cunoșteam, fie le omisesem, corectând astfel adeseori o idee concepută cam în grabă și ajutându-mă chiar să avansez mai repede și să ies din închistarea în care ne ține captivi adeseori o cercetare anevoioasă.

Ca și în cazul atâtor întreprinderi umane, este valabil și aici faptul că interesul mai multor oameni îndreptat spre un același obiectiv poate produce ceva extraordinar. Aici devine evident faptul că pentru un cercetător piedica cea mai mare o reprezintă atât invidia care ar dori atât de mult să-i excludă pe alții de la cinstea unei descoperiri, cât și dorința nemăsurată de a trata și a elabora cele descoperite exclusiv conform propriei personalități.

Am reușit mereu să colaborez bine cu alții în ceea ce privește metoda și vreau să continui această colaborare. Știu cât se poate de bine cui îi sunt dator pentru un lucru sau altul pe drumul meu și va fi pentru mine o bucurie s-o recunosc public în viitor.

Dacă înzestrarea naturală a oamenilor pentru observație ne poate fi de un asemenea folos, cu cât mai mare trebuie să fie câștigul atunci când cercetători experimentați lucrează umăr la umăr. O știință este atât în sine, cât și în perspectivă o masă atât de vastă încât susține munca nenumărator oameni, în vreme ce niciun om singur nu poate susține știința. Se poate remarca faptul că, aidoma unei ape închise între marginile sale, dar vii, cunoștințele ajung treptat la un anumit nivel, că descoperirile cele mai frumoase nu au fost realizate atât de indivizi cât de epocă, așa după cum lucruri foarte importante au fost realizate simultan de doi sau chiar de mai mulți gânditori experimentați. Așadar, dacă în primul caz, noi datorăm atâtă societății și prietenilor, în cel din urmă le suntem datori lumii și secolului, însă în niciunul dintre ele nu putem aprecia îndeajuns cât de necesare sunt comunicarea, sprijinul, atenționarea și polemica pentru a ne menține pe drumul drept și a ne duce mai departe.

De aceea, trebuie să procedăm în chestiunile științifice invers decât în operele artistice. Căci un artist face bine că nu-și expune publicului opera decât în momentul în care a desăvârșit-o, întrucât cu greu s-ar găsi cineva care să-i poată da vreun sfat ori să-l ajute; dacă, dimpotrivă, ea este terminată, el poate ulterior cântări și însuși critica sau lauda ce i se aduc, integrându-le experienței proprii, formându-se și pregătindu-se astfel pentru o operă viitoare. În schimb, în știință este util ca fiecare experiență particulară, ba chiar fiecare ipoteză să fie comunicată tuturor, fiind cât se poate de recomandabil ca un edificiu științific să nu fie ridicat înainte ca planul și materialele necesare să nu fie cunoscute, evaluate și selectate în mod public.

Voi trece în continuare la un punct ce merită toată atenția, și anume la metoda, la modul în care ne putem îndeplini cel mai fecund și mai sigur activitatea.

Atunci când noi sau contemporani de-ai noștri refacem experiențe realizate anterior, repetându-le în mod intenționat și prezentând din nou fenomenele care inițial apăruseră fie din întâmplare, fie dinadins, numim acest fapt un experiment.

Valoarea unui experiment, indiferent dacă este simplu sau complex, constă mai ales în aceea că poate fi produs oricând din nou în anumite condiții, cu un aparat cunoscut și cu îndemânarea necesară, ori de câte ori sunt reunite împrejurările cerute. Admirăm pe bună dreptate intelectul uman, fie că cunoaștem doar superficial combinațiile făcute de el în acest scop, fie că admirăm dispozitivele inventate odinioară sau putem spune chiar cele inventate zilnic pentru a face experimente.

Oricât de mare ar fi importanța fiecărui experiment, acesta își dobândește totuși adevărata valoare numai atunci când este combinat și asociat cu altele. Însă pentru a combina și asocia două experimente întrucâtva similare, este nevoie adeseori de o rigoare și o atenție mai mari chiar decât cele pe care și le-au impus cercetătorii exigenți. Două fenomene pot fi înrudite, fără a fi nici pe departe atât de apropiate pe cât se crede. Două experimente pot părea că provin unul din altul, deși între ele există o serie mult prea lungă de alte experimente pentru a îngădui punerea lor într-o asociere firească.

De aceea, este extrem de important să nu tragem concluzii pripite pornind de la experimente, să nu vrem să demonstrăm ceva în mod nemijlocit pe baza experimentelor sau să vrem să confirmăm vreo teorie cu ajutorul acestora; căci aici, la acest pas, la trecerea de la experiență la judecată, de la cunoaștere la punerea ei în aplicare, este locul unde-l pândesc pe om toți dușmanii lăuntrici: imaginația, care-l poartă cu aripile sale în înaltul cerului, când el încă mai crede că stă cu picioarele pe pământ, nerăbdarea, precipitarea, mulțumirea de sine, rigiditatea, formalismul gândirii, opinia superficială, comoditatea, ușurința, versatilitatea și cum s-o mai numi întreaga această ceată cu alaiul ei, toate stau aici la pândă copleșind pe nesimțite atât pe cercetătorul activ, cât și pe cel contemplativ, aparent izolat de orice pasiune.

Aș dori să prezint aici, sub formă de avertisment împotriva acestui pericol, care este mai mare și mai apropiat decât ni se pare, un fel de paradox menit să facă mai vie atenția noastră. Îndrăznesc așadar să afirm: că un experiment sau chiar mai multe experimente la un loc nu dovedesc încă nimic; că nimic nu este mai periculos decât să vrei să demonstrezi în mod nemijlocit cutare ipoteză prin experimente și că erorile cele mai mari au apărut tocmai pentru că nu s-au înțeles pericolul și insuficiența acestei metode. Trebuie să mă explic pentru a nu fi bănuțit că vreau să dau frâu liber îndoii. Orice experiență pe care o facem, orice experiment care o repetă reprezintă numai o parte detașată din ansamblul cunoașterii noastre, iar prin repetarea sa frecventă noi aducem acest fragment al cunoașterii noastre la certitudine. Este posibil ca într-un anumit domeniu să avem de-a face cu două experiențe care pot fi apropiate una de alta și chiar să pară mai strâns legate între ele decât sunt, pentru că, de regulă, avem tendința să considerăm asemenea experimente ca fiind mai corelate decât sunt în realitate. Acest fapt corespunde naturii omului, istoria intelectului uman oferindu-ne nenumărate exemple în acest sens, și chiar eu am observat cum comit aproape zilnic această greșală.

Eroarea în cauză este însă strâns legată de o alta, care adeseori stă la baza sa. Prin aceasta vreau să spun că omului îi place mai mult reprezentarea unui lucru decât lucrul însuși, respectiv că omul se bucură de un lucru numai în măsura în care și-l poate și reprezenta, lucrul trebuind astfel să corespundă modului său de a gândi; și oricât de mult ar încerca el să depășească gândirea comună și să-și purifice propria gândire, aceasta rămâne totuși de obicei numai un mod de reprezentare, care nu este altceva decât încercarea de a pune mai multe obiecte într-un anumit raport inteligibil, pe care, riguros vorbind, ele nu îl au. De aici tendința spre ipoteze, teorii, terminologii și sisteme, o tendință pe care nu o putem dezaproba, întrucât ea se ivește în mod necesar chiar din organizarea ființei noastre.

Dacă, pe de o parte, orice experiență, orice experiment, potrivit naturii lor, trebuie cântărite în mod izolat, și dacă, pe de altă parte, forța spiritului uman are o tendință nestăpânită de a uni tot ceea ce există în afara sa și tot ceea ce-i este cunoscut, se poate înțelege cu ușurință pericolul la care ești expus atunci când vrei să asociezi o experiență oarecare cu o idee preconcepută sau să demonstrezi un anumit raport – care nu este în întregime perceptibil, dar pe care forța plastică a spiritului l-a formulat deja – cu ajutorul unor experimente date.

O asemenea strădanie conduce de obicei la teorii și sisteme care fac cinste inteligenței autorului, dar care, dacă se bucură de o recunoaștere mai mare decât cea care li se cuvine și dacă sunt susținute mai mult timp decât este necesar, ajung să pună imediat piedici în calea progresului spiritului uman, pe care într-un anume sens îl promovează, devenind astfel dăunătoare.

Adeseori vedem cum o minte înzestrată recurge cu atât mai mult la artă cu cât dispune de mai puține date⁶; parcă pentru a-și arăta dominația, ea selecționează din datele existente doar unele pe care le favorizează și care o măgulesc, știind să ordoneze restul acestor date astfel încât să nu o contrazică în mod fățiș, iar pe cele care-i sunt ostile reușind în cele din urmă să le amestece, să le îmbine sau să le îndepărteze în așa fel încât, la final, întregul nu mai seamănă cu o republică acționând liber, ci cu o curte despotică.

Un bărbat cu asemenea merite nu va duce lipsă de admiratori și discipoli, care studiază cu admirație și din perspectivă istorică o atare țesătură, încercând pe cât posibil să își însușească modul de gândire al maestrului lor. Adeseori, o astfel de teorie capătă o asemenea suprațitudine încât poți fi considerat necuviincios și obraznic dacă ai îndrăzni să o pui la îndoială. Doar secolele viitoare pot cuteza să atace un asemenea sanctuar, să redea gândirii comune obiectul de venerație al unui cult și să privească lucrul cu mai puțină gravitate și să repete despre întemeietorul unei secte ceea ce un spirit ironic a spus cândva despre un cunoscut om de știință: el ar fi fost un mare om, dacă nu ar fi inventat atâtea.

S-ar putea însă să fie insuficient doar să indici pericolul și să atragi atenția asupra lui. Trebuie să-ți exprimi tu însuși punctul de vedere și să prezinți modul în

⁶ Goethe se referă aici mai ales la Newton, cu care polemizează în legătură cu teoria culorilor.

care crezi că poate fi evitată o asemenea rătăcire sau, dacă un asemenea lucru s-a petrecut deja, felul în care un predecesor a reușit să o evite.

Am spus anterior că socotesc dăunătoare aplicarea nemijlocită a unui experiment pentru a demonstra o anumită ipoteză, lăsând astfel să se înțeleagă că socotesc utilă aplicarea sa indirectă. Fiind vorba despre o chestiune esențială, se impune o explicație.

În natura vie nimic nu se petrece care să nu stea într-o legătură oarecare cu întregul, iar dacă experiențele ne apar ca fiind separate, dacă trebuie să privim experimentele ca pe niște fapte izolate, aceasta nu înseamnă că ele ar fi chiar izolate. Dimpotrivă, trebuie să ne întrebăm cum se poate descoperi legătura dintre aceste fenomene și manifestări.

Am văzut anterior că aceia care caută să unească în mod nemijlocit un fapt izolat cu modul propriu de a gândi și de a judeca sunt cei mai expuși erorii. Dimpotrivă, descoperim că cercetătorii care nu încetează să studieze și să prelucreze toate aspectele și variațiile unei singure experiențe sau ale unui unic experiment sunt cei care le-au realizat pe cele mai multe.

Ar merita elaborat în viitor un studiu separat cu privire la felul în care intelectul ne poate veni în ajutor pe această cale. Aici ne vom limita doar la următoarele. Întrucât totul în natură, dar mai ales forțele și elementele cele mai comune se află permanent în raporturi de acțiune și reacție, despre orice fenomen se poate spune că stă în legătură cu nenumărate alte fenomene, după cum și despre un punct luminos care se mișcă în spațiu putem afirma că radiază în toate direcțiile. Dacă, prin urmare, am conceput un experiment de acest tip, dacă am realizat o asemenea experiență, nu vom putea cerceta niciodată cu suficientă rigoare tot ceea ce se asociază imediat cu experimentul respectiv sau ceea ce decurge nemijlocit din el: aceste aspecte trebuie să ne preocupe mai mult decât ideile care se raportează la acel experiment. Realizarea cât mai multor variații ale fiecărui experiment concret este deci adevărata sarcină a oricărui cercetător al naturii. Datoria sa este chiar opusă în raport cu aceea a unui scriitor, care vrea numai să-i întrețină pe cititorii săi. El îi va plictisi pe aceștia dacă nu lasă loc și gândirii lor proprii, în vreme ce primul trebuie să muncească fără încetare, ca și când nu ar voi să lase nimic nesoluționat urmașilor săi, cu toate că i se reamintește și el sesizează curând disproporția dintre intelectul nostru și natura lucrurilor, precum și faptul că niciun om nu are suficiente resurse pentru a soluționa definitiv vreo problemă.

În primele două părți ale lucrării mele *Contribuții la optică*⁷ am încercat să realizez o asemenea serie de experimente corelate nemijlocit între ele și rezultând unul din altul, ceea ce face ca, atunci când le cunoști mai bine și le înțelegi pe toate, să îți dai seama că ele formează întrucâtva un singur experiment și prezintă o unică experiență din unghiurile cele mai diferite.

⁷ Goethe intenționa să publice mai multe părți ale acestei lucrări, însă nu a publicat decât aceste două părți între anii 1791–1792. Experimentele descrise aici se referă mai ales la fenomenele prismatice.

O asemenea experiență, care înglobează mai multe alte experiențe, este desigur una de tip superior. Am putea spune că ea ilustrează o formulă care este expresia a nenumărate calcule matematice concrete. Consider că cercetătorul naturii trebuie să își orienteze activitatea spre asemenea experiențe de tip superior, iar exemplul oamenilor iluștri care au activat în acest domeniu sprijină această idee. Noi trebuie să deprindem de la matematicieni meticulozitatea formării unor serii de fapte intime legate între ele sau, mai degrabă, să le deducem unele din altele pas cu pas și, chiar și acolo unde nu îndrăznim să facem calcule, trebuie să procedăm ca și când ulterior am fi nevoiți să satisfacem cerințele celui mai riguros geometru.

Căci, de fapt, metoda matematică, datorită meticulozității și purității sale, dezvăluie imediat orice salt în argumentare, demonstrațiile sale fiind doar explicații detaliate ale faptului că lucrurile asociate astfel erau deja acolo în părțile lor simple și în succesiunea lor completă, că ele au fost cuprinse în întregul lor și că au fost concepute corect și irefutabil din toate punctele de vedere. Și astfel, demonstrațiile ei sunt întotdeauna mai degrabă niște expuneri, recapitulări decât argumente. Făcând această distincție, să revin la un aspect menționat mai devreme.

Vedem cât de mare este deosebirea dintre o demonstrație matematică, ce conduce elementele prime de-a lungul atâtor conexiuni logice, și dovada pe care o deduce prin argumente un orator inteligent. Deși argumentele pot să conțină aspecte cu totul diferite, inteligența și imaginația le pot reuni într-un singur punct, producând în mod surprinzător aparența a ceva corect sau incorect, a ceva adevărat sau fals. Tot astfel, diferitele experimente pot fi combinate aidoma argumentelor, în sprijinul unei ipoteze sau al unei teorii, producându-se astfel o dovadă mai mult sau mai puțin amăgitoare.

Însă cel care intenționează să fie onest cu el însuși sau cu ceilalți va tinde ca prin realizarea cât mai precisă a unor experimente individuale să producă experiențe de tip superior. Acestea pot fi enunțate prin afirmații concise și clare, care pot sta alături una de alta, odată cu înmulțirea unor asemenea experiențe sporind și numărul afirmațiilor care să poată fi ordonate și așezate într-o asemenea relație, astfel încât ele, aidoma axiomelor matematice, vor rămâne de neclintit atât luate individual, cât și împreună. Elementele acestor experiențe de tip superior alcătuite din mai multe experimente individuale vor putea fi ulterior cercetate și verificate de oricine, ceea ce va face să fie ușor de apreciat dacă diferitele componente pot fi reunite într-un enunț universal, de vreme ce aici nu este nimic arbitrar.

Însă în cazul celeilalte metode, unde vrem să demonstrăm cele afirmate prin experimente izolate, ca și când am face-o cu ajutorul argumentelor, adeseori concluzia este rezultatul unui artificiu, atunci când nu este de-a dreptul îndoielnică. Însă dacă reunim o serie de experiențe de tip superior, intelectul, imaginația și inteligența vor găsi în acestea un spațiu de aplicare nelimitat. Acest fapt nu doar că nu este dăunător, dar este chiar folositor. În primul tip de activitate, meticulozitatea, râvna, rigoarea, ba chiar pedanteria noastră nu sunt niciodată suficiente; căci noi o întreprindem pentru umanitate și posteritate. Însă aceste materiale trebuie ordonate

și așezate în serii, iar nu puse laolaltă într-o manieră ipotetică sau întrebuințate în sprijinul vreunui sistem. Astfel oricine va fi liber să le reunească potrivit naturii proprii și să plămădească din ele un întreg mai mult sau mai puțin inteligibil și atractiv pentru mintea umană în genere. Prin aceasta se va separa ceea ce trebuie separat, iar colecția experiențelor va putea fi sporită mult mai grabnic și mai riguros decât atunci când experimentele ulterioare, aidoma pietrelor aduse după terminarea edificiului, trebuie lăsate deoparte nefolosite.

Gândirea oamenilor iluștri și exemplul lor mă fac să sper că sunt pe drumul cel bun, și nădăjduiesc ca această explicație să-i mulțumească pe prietenii mei, care mă întreabă din când în când: ce urmăresc eu de fapt prin strădaniile mele legate de optică? Iată care este intenția mea: să adun toate experiențele din acest domeniu, să efectuez toate experimentele și să le realizez în întreaga lor diversitate, așa încât ele să poată fi refăcute cu ușurință și să rămână accesibile pentru cercetători. Mai vreau, în continuare, să formulez axiomele prin care pot fi exprimate experiențele de tip superior și să văd în ce măsură ele se pot subsuma unui principiu superior. Și chiar dacă imaginația și judecata ar lua-o înainte nerăbdătoare, această metodă este de așa natură încât ea ne oferă coordonatele punctului la care ele trebuie mereu să revină.

D. 28 aprilie, 1792.

ÎN CE MĂSURĂ IDEEA POTRIVIT CĂREIA „FRUMUSEȚEA ÎNSEAMNĂ ASOCIEREA DINTRE PERFECȚIUNE ȘI LIBERTATE” POATE FI APLICATĂ ORGANISMELOR VII?⁸

O ființă organică este atât de complexă sub aspectul înfățișării sale exterioare, atât de diversă și de inepuizabilă în privința interiorului său, încât cu greu poți găsi suficiente unghiuri din care s-o cercetezi ori să-ți dezvolți organele care să-ți permită s-o analizezi, fără a o ucide. Voi încerca să aplic ideea că frumusețea înseamnă asocierea dintre perfecțiune și libertate asupra organismelor vii.

Membrele tuturor ființelor vii sunt astfel alcătuite încât ele se pot bucura de existența proprie, o pot conserva și reproduce, și în acest sens orice vietate poate fi considerată desăvârșită. În continuare mă voi ocupa de așa-numitele animale perfecte.

Atunci când membrele animalului sunt alcătuite în așa fel încât această ființă își poate exprima existența proprie doar într-un mod extrem de limitat, noi considerăm că acest animal este urât: căci limitarea naturii organice la un singur scop face ca un membru sau altul să predomine, iar folosirea spontană a celorlalte membre să fie stânjenită.

⁸ Manuscris al secretarului lui Goethe, Schumannn. Textul nu a fost publicat de Goethe. El l-a trimis la 30 august 1794 lui Schiller, și a fost descoperit de Günther Schulz în 1953 între manuscrisele nepublicate ale acestuia. Publicat pentru prima oară de Günther Schulz în „Jahrbuch der Goethe-Gesellschaft”, NF 14/15, 1952/53.

Observând un anumit animal, atenția mea se îndreaptă spre acele părți care predomină în raport cu celelalte, iar creatura respectivă, nefiind armonioasă, nu poate să-mi ofere nici impresia unei armonii. Astfel, cârțița este perfectă, însă urâtă, întrucât alcătuirea sa îi permite doar câteva acțiuni limitate, iar predominanța anumitor părți o face să arate diformă.

Așadar, pentru ca un animal să-și poată satisface nestânjenit fie și numai nevoile limitate de bază, el trebuie deja să fie organizat perfect. Însă atunci când, dincolo de satisfacerea acestor nevoi, animalul mai deține încă suficientă forță și vigoare încât să realizeze și alte acțiuni spontane, lipsite întrucâtva de o finalitate anume, el va reprezenta pentru noi, și sub aspectul exteriorului său, o ilustrare a conceptului de frumusețe.

Prin urmare, atunci când spun că acest animal este frumos, ar fi zadarnic să încerc să demonstrez o asemenea afirmație printr-o proporție numerică sau printr-o măsură. Eu spun astfel de fapt doar că la acest animal membrele stau într-un asemenea raport încât niciunul nu stingherește acțiunea celuilalt, ba mai mult, că echilibrul perfect al acestora ascunde orice necesitate și constrângere, astfel încât animalul pare să acționeze și să se manifeste cu deplină libertate. Să ne amintim de un cal, pe care l-am văzut folosindu-și membrele în mod liber.

Îndreptându-ne atenția spre om, descoperim în fine că el este aproape eliberat de constrângerile animalității; membrele sale se află într-o subordonare și coordonare armonioase, ascultă de voință mai mult decât membrele oricărui alt animal și sunt adecvate nu doar oricărei acțiuni, dar și pentru expresia spirituală. Amintesc aici numai limbajul gesturilor, care, deși cenzurat la persoanele elevate, îl ridică pe om, în opinia mea, tot atât de mult ca limbajul cuvintelor deasupra animalelor.

Pentru a ne forma pe această cale conceptul de om frumos, trebuie să luăm în considerare nenumărate aspecte, și firește, sunt multe de făcut până când conceptul sublim al libertății va putea încorona, chiar în domeniul sensibil, perfecțiunea umană.

Trebuie să mai adaug o observație. Noi spunem că un animal este frumos atunci când ne oferă impresia că își *poate* folosi nestingherit membrele; însă de îndată ce el le utilizează efectiv în mod liber, ideea frumosului se împletește cu impresia grațiosului, a plăcutului, a zveltului, a splendidului etc. Vedem, prin urmare, că în cazul frumosului, calmul se asociază cu vigoarea, inacțiunea cu puterea.

Dacă în cazul unui corp sau al unui membru al său ideea manifestării forței este mult prea unită cu existența însăși, spiritul frumosului pare să se destrame imediat; anticii își reprezentau leii într-o atitudine de maximă liniște și indiferență spre a ne trezi sentimentul prin care sesizăm frumosul.

Aș dori să spun așadar că numim frumoasă o ființă alcătuită perfect, atunci când, privind-o, putem gândi că *are capacitatea de a-și utiliza în mod liber și variază toate membrele sale de îndată ce dorește acest lucru*, sentimentul maxim al frumosului fiind legat astfel de sentimentul de încredere și speranță.

Cred că un studiu privind forma animală și umană ar putea oferi perspective fecunde și ar putea prezenta raporturi interesante.

Mai ales, așa după cum am sugerat anterior, conceptul de proporție, pe care de regulă încercăm să-l exprimăm cu ajutorul numărului și al măsurii, ar putea fi astfel transpus în principii de o spiritualitate mai înaltă, ceea ce ne îngăduie să sperăm că asemenea principii spirituale vor converge în cele din urmă cu procedeul marilor artiști, ale căror opere ni s-au păstrat și care sunt capabile să surprindă și acele frumoase creații ale naturii, a căror vitalitate o putem admira uneori în jurul nostru.

De asemenea, va fi extrem de interesantă cercetarea modului în care se pot crea caractere fără a abandona sfera frumosului, cât și cercetarea modului în care poți face să apară limitarea și concentrarea asupra individualului, fără a știrbi libertatea.

Pentru ca o asemenea tratare să se deosebească de altele și să aibă, în calitate de activitate preliminară, o utilitate reală pentru viitorii prieteni ai naturii și ai artei, ar trebui să se sprijine pe un temei anatomic și fiziologic; însă pentru prezentarea unui întreg atât de divers și de minunat, cu greu am putea gândi posibilitatea unei forme de expunere adecvate.

EXPERIENȚĂ ȘI ȘTIINȚĂ⁹

Fenomenele, pe care noi ceilalți le numim și *fapte*, sunt sigure și clare, potrivit naturii lor, în schimb sunt adeseori nedeterminate și oscilante în măsura în care ne apar. Cercetătorul naturii urmărește să surprindă și să rețină caracterul determinat al fenomenelor, el fiind atent, în unele cazuri, nu numai la felul în care apar fenomenele, dar și la modul în care ele ar trebui să apară. Așa după cum pot să observ adeseori în domeniul de care mă ocup, există multe fracțiuni empirice, pe care trebuie să le elimini pentru a obține un fenomen pur constant; însă de îndată ce îmi permit să fac acest lucru, elaborez deja o formă de ideal.

Dar este o mare deosebire între procedeul teoreticienilor care, de dragul unei ipoteze, introduc șiruri întregi de numere în acea fracțiune, și acela de a sacrifica o fracțiune empirică pentru ideea de fenomen pur.

Întrucât cel care observă nu poate sesiza niciodată cu ochii fenomenul pur, ci o sumedenie de aspecte depind de starea lui spirituală, de dispoziția organului din momentul respectiv, de lumină, de aer, de vreme, de corpuri, de maniera de tratare și de o sumedenie de alte împrejurări, trebuie să bei o mare întreagă atunci când intenționezi să te menții la caracterul individual al fenomenului și vrei să-l studiezi, să-l măsoari, să-l cântărești și să-l descrii.

În cursul cercetărilor și observațiilor mele despre natură, am rămas fidel, pe cât posibil, următoarei metode, mai ales în ultimul timp.

Observând, până la un anumit punct, constanța și continuitatea fenomenelor, extrag de aici o lege empirică și o prescriu fenomenelor viitoare. Dacă legea și

⁹ Manuscris al secretarului lui Goethe, Geist, introdus într-un dosar purtând titlul *Physik überhaupt 1789/1799 (Fizică în general)*. Textul nu a fost publicat de Goethe. Prima publicare în WA II. Datat 15 ianuarie 1798. Anexă la scrisoarea către Schiller din 17 ianuarie 1798.

fenomenele concordă pe deplin, am reușit, dacă ele nu concordă complet, trebuie să fiu mai atent la circumstanțele proprii cazurilor individuale, fiind constrâns să caut condiții noi în care să pot elabora într-o formă superioară experimentele contradictorii; dacă însă uneori, în împrejurări identice, apare un caz ce contrazice legea mea, înțeleg că trebuie să merg mai departe cu cercetarea mea și să caut un punct de vedere superior.

Așadar ar fi, așadar, conform experienței mele, acel punct unde spiritul uman se poate apropia cel mai mult de obiecte sub aspectul caracterului lor univereal, le poate aduce la sine și forma împreună cu ele, ca să spunem așa, un amalgam – un lucru obișnuit în domeniul empiric, doar că acum acest amalgam are un caracter rațional.

Așadar ceea ce ne îngăduie să spunem activitatea noastră sunt următoarele:

1. *Fenomenul empiric*, pe care îl sesizează orice om în natură și care ulterior
2. este ridicat prin experiment la treapta de *fenomen științific*, prin aceea că el este prezentat în alte împrejurări și condiții decât a fost observat pentru prima dată și într-o succesiune mai mult sau mai puțin reușită.

3. *Fenomenul pur* apare doar la final, ca rezultat al tuturor experiențelor și experimentelor. El nu poate fi izolat niciodată, ci apare într-o succesiune constantă de fenomene. Pentru a-l prezenta, spiritul uman fixează faptul oscilant sub aspect empiric, exclude elementul accidental, separă factorul impur, desfășoară ceea ce era implicit, ba chiar descoperă ceea ce este necunoscut.

Dacă omul ar ști să se limiteze, poate că acesta ar fi țelul ultim al strădaniilor noastre. Căci în acest punct nu mai căutăm cauzele, ci condițiile în care apar fenomenele: sunt observate și admise succesiunea lor constantă, eterna lor revenire într-o sumedenie de împrejurări diferite, uniformitatea și variabilitatea lor, este fixată clasa căreia îi aparțin, iar spiritul uman le conferă o definiție nouă.

De fapt, această activitate nu trebuie considerată speculativă, căci în cele din urmă, este vorba totuși, după cum mi se pare, de operațiile practice și de auto-rectificarea¹⁰ ale intelectului uman obișnuit, care cutează să se avânte într-o sferă superioară.

W., 15 ianuarie, 1798.

INFLUENȚA FILOSOFIEI RECENTE¹¹

Nu am fost înzestrat cu un organ pentru filosofie, în adevăratul sens al cuvântului, doar reacția permanentă, ca opoziție la lumea din afară ce căuta să pună stăpânire pe mine și cu care trebuia să mă acomodez, m-a condus la o metodă care

¹⁰ În alchimie, termenul de „rectificare” se referea la purificarea prin distilare. Este posibil ca Goethe să se fi gândit la acest proces atunci când vorbește despre „operații de rectificare”.

¹¹ Prima apariție în „Zur Morphologie” I, 2, 1820 („Despre morfologie”). Potrivit jurnalului său, Goethe ar fi studiat intens filosofia lui Kant în primăvara anului 1817.

mi-a permis să înțeleg opiniile filosofilor ca și când ele ar fi fost niște obiecte din care se putea învăța câte ceva. Îmi plăcea să citesc cu sârg în tinerețe *Istoria filosofiei* a lui Brucker¹², însă lucrurile s-au petrecut cu mine ca și cu omul care, privind o viață întreagă bolta înstelată rotindu-se deasupra creștetului său, reușește să distingă câte o constelație mai luminoasă, fără să aibă totuși habar de astronomie, știe care este Ursa mare, nu însă și Steaua polară.

La Roma, am discutat de multe ori cu Möriz despre artă și despre cerințele teoretice ale acesteia; o mică publicație mai vădește încă obscuritatea noastră fecundă de atunci. Pe de altă parte, în cursul prezentării metamorfozei plantelor urma să elaborez o metodă adecvată naturii; căci nu aveam cum să greșesc atunci când vegetația îmi înfățișa la tot pasul felul său propriu de a fi, eu trebuind doar, întrucât o lăsam să se dezvolte complet liber, să recunosc căile și mijloacele prin care o plantă reușește să se dezvolte treptat de la starea cea mai elementară până la deplina ei maturitate. În cursul cercetărilor mele de fizică am dobândit convingerea potrivit căreia, atunci când studiem diferite obiecte, datoria noastră cea mai înaltă este aceea de a examina riguros toate condițiile în care apare un fenomen și de a urmări obținerea unei descrieri cât mai complete a fenomenelor; ele, fiind totuși constrânse în cele din urmă să se succedă sau mai degrabă să se suprapună și formând pentru privirea cercetătorului un fel de ansamblu organizat, trebuie să manifeste prin aceasta întregul vieții lor interne. Pe de altă parte, eu nu eram decât vag conștient de o asemenea idee, negăsind nicăieri ceva care să-mi lămurească propriile gânduri: pentru că, până la urmă, orice lămurire trebuie să fie în acord cu modul tău de a gândi.

Critica rațiunii pure a lui Kant apăruse de mult, ea se afla însă cu totul în afara sferei mele de interes. Am asistat totuși la câteva discuții despre ea, putând observa cu oarecare atenție cum revine la viață vechea întrebare fundamentală privind proporția în care sinele nostru, pe de o parte, și lumea exterioară, pe de altă parte, contribuie fiecare la constituirea existenței noastre spirituale. Nu am separat niciodată cele două aspecte, iar atunci când filosofam în felul meu despre obiecte, o făceam cu o naivitate inconștientă, având impresia că tot ceea ce credeam puteam vedea aieva cu ochii. Însă de îndată ce a apărut acea polemică, m-am situat cu toată convingerea de acea parte care-i oferă omului cinstirea cea mai înaltă, fiind întrutotul de acord cu toți prietenii mei care susțineau împreună cu Kant că, deși întreaga noastră cunoaștere începe odată cu experiența, ea nu-și are totuși originea în întregime în experiență. Eram, de asemenea, de acord atât cu cunoștințele a priori, cât și cu judecățile sintetice a priori: căci eu însumi, de-a lungul întregii mele vieți, fie că scriam sau cercetam, am procedat când sintetic, când analitic, sistola și diastola spiritului uman, precum o a doua respirație, nu au fost pentru mine niciodată separate, ci o continuă pulsare. Însă pentru toate acestea eu nu aveam încă nici cuvintele și cu atât mai puțin frazele necesare; dar acum, pentru

¹² Johann Jacob Brucker (1696–1770), *Historia critica philosophiae a mundi incunabulis ad nostram usque aetatem deducta* (1742–1744)

prima dată, o teorie părea să-mi surâdă. Portalul era pe gustul meu, însă în labirint nu am cutezat să mă încumet: când vocația poetică m-a împiedicat să fac acest lucru, când bunul-simț, și am considerat că fac prea puține progrese.

Din nefericire, Herder, deși un discipol al lui Kant, era totuși adversarul acestuia, așa încât am ajuns într-un impas și mai mare, întrucât cu Herder nu puteam fi de acord, iar pe Kant nu-l puteam urmări. Între timp am continuat să cercetez în mod serios dezvoltarea și transformarea naturilor organice, întreprindere în care metoda mea de a mă ocupa de plante mi-a servit ca un indicator de nădejde. Am remarcat faptul că natura urmează în mod constant un curs analitic – o dezvoltare dintr-un întreg viu, enigmatic – părănd, pe de altă parte, să acționeze iarăși sintetic, apropiind stări de lucruri aparent complet străine și formând o unitate nouă din acestea. Reveneam de aceea permanent la teoria kantiană, crezând că înțeleg unele capitole înaintea altora și dobândind astfel câte ceva de folos pentru propriile mele preocupări.

Apoi mi-a căzut în mâini *Critica facultății de judecare* și acesteia îi datorez una dintre perioadele cele mai senine ale vieții mele. Aici am descoperit cum îndeletnicirile mele cele mai disparate sunt aduse laolaltă: produsele artei și ale naturii erau tratate împreună, iar facultatea de judecare estetică și cea teleologică se luminau reciproc.

Deși felul meu de a gândi nu se putea acomoda întotdeauna cu cel al autorului și chiar dacă pe alocuri mi se părea că lipsește câte ceva, totuși marile idei fundamentale ale operei corespundeau întru totul creației, gândirii și activității mele de până atunci; atât viața lăuntrică a artei, cât și cea a naturii, manifestările lor specifice pornite din interior erau exprimate cu limpezime în carte. Produsele acestor două lumi nesfârșite erau prezentate ca fiind pentru ele însele, cele ce stăteau împreună trebuind să existe unul pentru celălalt, însă nu în mod intenționat unul *datorită* celuilalt.

Repulsia mea față de cauzele finale căpăta acum o formă și o justificare; puteam acum deosebi în mod clar scopul de efect și am înțeles de ce intelectul uman le confundă adesea. Mă bucura faptul că arta poetică și știința comparativă a naturii erau atât de strâns înrudite, de vreme ce se supuneau aceleiași facultăți de judecare. Am continuat să înaintez cu mai multă înflăcărare pe drumurile mele și asta cu atât mai grabnic, cu cât eu însumi nu știam încotro se îndreptau și cu cât ecoul pe care-l găseam în rândul kantienilor față de cele ce-mi însușisem și față de modul în care o făcusem era mai mic. De fapt, eu dădeam glas doar celor ce fuseseră stimulate în mine, nu și celor citite de mine. Atent fiind la preocupările mele, reveneam mereu la studiul acelei cărți. Încă mă delectează să revăd în vechiul exemplar pasajele subliniate în acea vreme sau cele din *Critica rațiunii*, în care mi se părea de asemenea că reușesc să pătrund tot mai adânc: căci cele două opere, zămislite de un același spirit, se luminează reciproc. Nu mi-a fost însă la fel de ușor să mă apropii de kantieni: ei mă ascultau, ce-i drept, însă nu puteau nici să

mă critice și nici să mă sprijine în vreun fel. Nu o dată mi s-a întâmplat ca unul sau altul, privindu-mă cu un zâmbet mirat, să admită: este, firește, o gândire asemănătoare modului de reprezentare kantian, însă una bizară.

Cât de stranie era situația mea de atunci a ieșit la iveală în momentul în care s-a însuflețit relația mea cu Schiller. Discuțiile noastre aveau un caracter când productiv, când teoretic, de obicei însă ambele: el propovăduia evanghelia libertății, eu nu voiam ca drepturile naturii să fie lezate. Poate că prietenia față de mine, mai mult decât propria convingere, l-a făcut pe Schiller să nu o trateze pe blânda maică¹³ în *Scrisorile estetice*¹⁴ cu expresiile aspre care mi-au displicut atât de mult în scrierea sa *Despre grație și demnitate*¹⁵. Stăruința și încăpățânarea cu care insistam asupra avantajelor formei poetice grecești, precum și ale poeziei întemeiate pe ea și care-și revendică tradiția de la acea formă, cât și faptul că socoteam această manieră drept singura corectă și dezirabilă, l-au constrâns la o reflecție mai aprofundată și trebuie spus că tocmai acestui conflict îi datorăm noi studiile sale despre *Poezia naivă și sentimentală*¹⁶. Aici, cele două maniere poetice trebuiau să se completeze reciproc, fiecare recunoscându-i celeilalte valoarea.

El a pus astfel bazele unei estetici cu totul noi: pentru că maniera *greacă și romantică*, precum și orice alte concepte de acest fel care ar mai putea fi inventate pot fi reduse toate la acea discuție unde a fost vorba pentru prima oară despre o preeminență a tratării realiste sau a celei idealiste.

Astfel m-am obișnuit treptat cu un limbaj ce-mi fusese înainte complet străin și în care mă puteam descurca acum cu mult mai ușor datorită reprezentării mele superioare despre artă și știință, o reprezentare care le favoriza pe amândouă. În plus, îmi păream cu atât mai nobil și mai bogat, cu cât anterior noi, artiștii, trebuia să ne lăsăm tratați într-o manieră nedemnă atât de filosofii populari, cât și de un alt gen de filosofi, cărora nu le pot da niciun nume.

Alte progrese i le datorez lui Niethammer¹⁷, care, cu insistența cea mai amabilă, a încercat să-mi dezvăluie tainele fundamentale ale acelei concepții filosofice, să-mi desfășoare și să-mi explice diferitele sale concepte și expresii. Toate câte le-am asimilat în acea vreme sau mai târziu de la Fichte, Schelling, Hegel, de la frații Humboldt și de la Schlegel, le voi descrie cu recunoștință poate altădată, atunci când voi avea prilejul, dacă nu să descriu, măcar să creionez sau să schițez, din punctul meu de vedere, acea epocă atât de importantă pentru mine care a fost ultimul deceniu al secolului trecut.

¹³ Este vorba despre natură.

¹⁴ Fr. Schiller, *Über die ästhetische Erziehung des Menschen (Despre educația estetică a omului)*, 1795.

¹⁵ Fr. Schiller, *Über Anmut und Würde (Despre grație și demnitate)* 1793.

¹⁶ Fr. Schiller, *Über naive und sentimentalische Dichtung (Despre poezia naivă și sentimentală)*, 1795.

¹⁷ Fr. Imm. Niethammer (1766–1848), profesor de filosofie din Jena. A avut legături strânse cu Goethe mai ales în jurul anului 1800.

FACULTATEA DE JUDECARE INTUITIVĂ¹⁸

Pe vremea când, deși nu reușeam să pătrund toate subtilitățile teoriei kantiene, încercam totuși să trag cât mai multe foloase din ea, am avut uneori impresia că acest bărbat excepțional procedează ironic, întrucât el ba părea că se străduiește să limiteze cât mai mult capacitatea de cunoaștere, ba arăta discret spre domeniul situat dincolo de granițele pe care el însuși le trasase. Desigur, el va fi observat aroganța și suficiența celui care, bazându-se cu lejeritate doar pe câteva experiențe, se pronunță fără nicio reflecție cu privire la obiecte și vrea în mod pripit să stabilească ceva în legătură cu ele, atribuindu-le acestora capriciul care tocmai îi trece prin minte. De aceea, maestrul nostru limitează gândirea unui cercetător la o facultate de judecare discursivă și reflexivă, interzicându-i cu totul apelul la una determinantă. În continuare însă, după ce ne-a mărginit îndeajuns avântul, ba chiar ne-a adus la disperare, el se decide pentru afirmațiile cele mai liberale, lăsându-ne să alegem singuri modul în care ne vom folosi propria libertatea, pe care chiar o admite întrucâtva. În acest sens, următorul pasaj a fost pentru mine extrem de semnificativ:

„Dar ne putem imagina și un intelect, care, nefiind discursiv, ci intuitiv, trece de la *universalul sintetic* (de la intuiția unui întreg ca atare) la particular, adică de la întreg la părți. (...) În acest caz, ar fi cu totul inutil să mai demonstrăm că este posibil un astfel de *intellectus archetypus*, dar trebuie dovedit că opoziția lui față de intelectul nostru discursiv, care are nevoie de imagini (*intellectus ectypus*), precum și contingența alcătuirii lui specifice ne conduc la acea idee (a unui *intellectus archetypus*) lipsită de orice contradicție.”¹⁹

Ce-i drept, autorul pare să se refere aici la un intelect divin, însă, de vreme ce noi, în domeniul moral, prin credința în Dumnezeu, în virtute și nemurire, ne ridicăm într-o regiune superioară și ne apropiem de ființa primă, ar trebui ca și în domeniul intelectual să avem de-a face cu un caz identic, în sensul în care noi, prin intuirea unei naturi etern creatoare, putem deveni demni să participăm spiritual la manifestările ei. Dacă la început, dintr-un impuls interior, am fost împins inconștient, fără încetare, spre acea forță originar-creatoare și arhetipală, reușind chiar să întocmesc o prezentare adecvată a naturii ei, iată că acum nu mă mai putea împiedica nimic să mă avânt cu curaj în *aventura rațiunii*²⁰, după cum o denumește Bătrânul din Königsberg²¹.

¹⁸ Text publicat pentru prima dată în „Zur Morphologie” I, 2, 1820.

¹⁹ Imm. Kant, *Critica facultății de judecare*, traducere de V. Dem. Zamfirescu și A. Surdu, București, Editura Trei, 1995, p. 237–238

²⁰ Imm. Kant, *Critica facultății de judecare*, tr. de V. Dem. Zamfirescu și A. Surdu, București, Editura Trei, 1995, p. 249.

²¹ E vorba despre Imm. Kant.

REFLECȚIE ȘI DĂRUIRE²²

Atunci când contemplăm edificiul lumii până la marginile sale extreme și până la diviziunile ei ultime, nu ne putem sustrage impresiei că Întregul este cuprins în Ideea potrivit căreia Dumnezeu creează și acționează în Natură, și Natura în Dumnezeu, în mod etern. Intuiția, observația, reflecția ne apropie tot mai mult de acele taine. Ne încredem în forțele proprii și îndrăznim să formulăm Idei, după care ne punem singuri limite și elaborăm concepte, care încearcă să fie ceva analog acelor începuturi originare.

Aici ne lovim de o dificultate specială, pe care nu o sesizăm întotdeauna, și anume că între Idee și experiență pare să existe o anumită prăpastie, pe care întreaga noastră energie intelectuală se străduiește în zadar să o depășească. Și totuși, ostenim veșnic să depășim acest hiat prin rațiune, intelect, imaginație, credință, sentiment, himere, iar atunci când nu reușim prin nimic altceva, apelăm chiar la prostie.

În cele din urmă, după osteneli asidue și oneste, descoperim că filosoful care afirmă că nicio Idee nu corespunde complet experienței, dar admite totuși că Ideea și experiența pot fi sau chiar trebuie să fie analoage, ar putea avea totuși dreptate.

Dificultatea de a uni Ideea cu experiența pare extrem de stânjenitoare în orice cercetare a naturii: Ideea este independentă de spațiu și timp, cercetarea naturii este limitată la spațiu și timp, de aceea, în Idee, simultanul și succesivul sunt unite intim, în timp ce, din punctul de vedere al experienței, ele sunt mereu separate, iar o acțiune a naturii, pe care, potrivit Ideii, noi trebuie să o gândim deopotrivă ca fiind simultană și succesivă, pare să ne conducă la un soi de nebunie. Intelectul nu poate gândi ca fiind unite cele pe care sensibilitatea i le transmite ca fiind separate, și astfel conflictul dintre ceea ce este conceput prin intelect, pe de o parte, și ceea ce este cuprins prin Idee, pe de altă parte, pare de-a pururi de nesoluționat.

De aceea, ne retragem cu modestie în sfera artei poetice, căutând aici o oarecare împăcare, și vom reînnoi, cu mici modificări, un vechi cântecel²³:

Umili priviți, dar cu ardoare,
La capodopera eternei țesătoare:
Tălpigul, singur mii de ițe-agită,
Suveica fuge-n sus și jos ușor,
Curg întâlnindu-se firele-n zbor,

²² Text publicat pentru prima oară în „Zur Morphologie”, I, 2, 1820.

²³ Este vorba de versurile 1922–1929 ale operei goetheene *Faust*: „Căci fabrica gândirii, e știut/Lucrează ca războiul de țesut:/Tălpigul, singur, mii de ițe-agită./ Suveica fuge-n sus și jos ușor,/Curg nevăzute firele în zbor, /Și mii de noduri ies dintr-o lovită./Iar filozofu-apoi îți spune clar/Că, negreșit, așa e necesar.” Citat din Goethe, *Faust. Partea întâi și parte a doua a tragediei*, tr. de Șt. Aug. Doinaș, București, Editura Univers, 1983.

Și mii de noduri ies dintr-o lovită.
 Acestea toate nu sunt boarfe de cerșit,
 Ci ea dintotdeauna le-a urzit;
 Ca meșterul care alege țesătura
 Cu-ncredere în veci s-arunce bătătura.

IMPULSUL FORMATIV²⁴

Cu privire la ceea ce s-a făcut în respectiva chestiune importantă, Kant se exprimă în a sa *Critică a facultății de judecare* după cum urmează: „Nimeni nu a făcut mai mult pentru a demonstra această teorie a epigenezei și pentru a fundamenta principiile autentice ale aplicării ei, parțial prin restrângerea utilizării sale excesive, decât domnul consilier aulic Blumenbach.”²⁵

O asemenea mărturie din partea scrupulosului Kant m-a îmboldit să reiau lectura operei lui Blumenbach²⁶, pe care, ce-i drept, o citisem mai demult, fără însă a insista asupra ei. Aici l-am descoperit pe Caspar Friedrich Wolff, ca verigă de legătură²⁷ între Haller și Bonnet, pe de o parte, și Blumenbach pe de altă parte. Wolff trebuia să presupună în sprijinul *epigenezei*²⁸ sale un element organic, din care s-ar hrăni ființele menite vieții organice. El atribuia acestei materii o *vis essentialis*, adecvată oricărei entități ce ar vrea să se autoproducă și care s-ar ridica astfel la rangul unui Creator.

Expresii de acest fel iscau în continuare și alte dificultăți: căci oricât de plină de viață am gândi ca fiind o materie organică, caracterul de substanță pasivă nu poate fi desprins de ea. Termenul de forță semnifică mai întâi ceva doar fizic, ba chiar mecanic, iar ceea ce urmează să se organizeze pornind de la acea materie

²⁴ Publicat prima oară în „Zur Morphologie” I, 2, 1820. Goethe subsumează în această scriere propriile idei privind metamorfoza concepțiile tradiționale despre forma configurațiilor organice.

²⁵ Imm. Kant, *Critică facultății de judecare*, tr. de V. Dem. Zamfirescu și A. Surdu, București, Editura Trei, 1995, p. 254.

²⁶ Johann Friedrich Blumenbach (1752–1840), profesor de anatomie în Göttingen.

²⁷ Fr. Caspar Wolf (1734–1794), anatomist și autor al lucrării *Theoria generationis* (1759), în care introduce teoria epigenezei, reprezintă o verigă de legătură în măsura în care Albrecht von Haller (1708–1777, poet elvețian și profesor de anatomie la Göttingen) și Charles Bonnet (1720–1793, biolog elvețian) considerau dezvoltarea ființelor vii ca fiind doar o explicitare și creștere a unor ființe minuscule inițiale, în timp ce Wolff consideră că există o „vis essentialis”, o forță esențială, care, ducând hrana, făcea posibilă formarea organismului. Impulsul formativ a lui Blumenbach constituie un concept mai elaborat, care presupune orientarea spre o anumită formă.

²⁸ „Teorie elaborată pe baza cercetărilor embriologice de C. F. Wolf (1733–1794) și dezvoltată de K. von Bader (1792–1826), conform căreia țesuturile și organele apar treptat, *de novo*, în cursul ontogeniei, din țesuturi și structuri mai simple, formate anterior. Prin formularea teoriei epigenetice s-a demonstrat netemeinicia concepției preformiste” (Teofil Crăciun, Virginia Crăciun, *Mic dicționar de biologie*, București, Ed. Albatros, 1976, p. 147).

rămâne pentru noi ceva opac, incomprehensibil. Or, Blumenbach a elaborat semnificația ultimă și cea mai înaltă a termenului, antropomorfizând termenul atribuit acelei enigme și numind faptul în discuție un *nisus formativus*²⁹, un impuls, o activitate energetică, prin care era determinată formarea.

Privind mai îndeaproape toate acestea, ne-ar fi mai comod și poate am proceda mai temeinic și mai direct, dacă am recunoaște că atunci când luăm în considerare un obiect oarecare, trebuie să admitem o activitate anterioară lui, și că atunci când vrem să gândim o activitate, trebuie să presupunem un material compatibil asupra căruia ea să se poată exercita, așa încât, în cele din urmă, suntem nevoiți să concepem activitatea respectivă ca existând permanent împreună și de-a pururi simultan cu acel element subiacent. Odată personificat acest ceva incomprehensibil, el ne apare ca un Dumnezeu ori un Creator și Păstrător pe care suntem chemați să-L preamărim, să-L venerăm și să-L lăudăm în toate chipurile.

Întorcându-ne la domeniul filosofiei și reluând tema evoluției³⁰ și a epigenezei, putem spune că ele ne apar ca niște termeni care nu fac decât să ocolească problema. Desigur, teoria împachetării (*Einschachtelung*) îi repugnă celui înzestrat cu o educație superioară, însă în cazul teoriei unei asimilări și integrări, trebuie presupus mereu ceea ce se asimilează și integrează, și chiar dacă nu ne place ideea unei preformări, se ajunge totuși la o preconfigurare, la o determinare, la o prestabilire și cum se mai poate numi tot ceea ce trebuie să premerge momentul în care noi reușim să percepem ceva într-un lucru.

Însă îndrăznesc să afirm că atunci când o ființă organică apare în sfera fenomenală, unitatea și libertatea impulsului formativ nu pot fi concepute fără conceptul de metamorfoză.

În final, o schemă, pentru a stimula reflecția viitoare:

Materie

Capacitate

Forță

Putere

Tendință

Impuls

Viață

Formă

²⁹ Un alt termen al lui Blumenbach pentru impulsul formativ.

³⁰ În secolul XVIII evoluție însemna ideea că toate ființele vii sunt prezente în germene încă de la începuturile Creației, fiecare generație nouă care apare desprinzându-se doar din generația anterioară. De aici ideea împachetării (*Einschachtelung*), toate generațiile fiind considerate ca fiind împachetate unele în altele.

CHEMARE PRIETENEASCĂ³¹

Nu-mi pot ascunde, acum la sfârșit, bucuria care m-a cuprins în mod repetat în ultimele zile. Simt că mă aflu într-o fericită armonie cu toți cercetătorii serioși și activi, fie că sunt de aici sau de aiurea. Deși aceștia recunosc și postulează faptul că trebuie presupus și admis un factor insondabil, ei nu-i trasează cercetătorului vreo graniță care să nu poată fi depășită.

Oare eu nu trebuie să mă presupun și să mă admit pe mine însumi, fără a-mi cunoaște vreodată natura ultimă? Oare nu mă cercetez la nesfârșit fără a ajunge vreodată la un liman, nici cu privire la mine și nici cu privire la cei din jurul meu? Dar toate acestea nu ne împiedică să ne continuăm drumul cu voioșie.

Așa se întâmplă și cu Lumea! Stând de-a pururi fără de început și fără de sfârșit înaintea noastră, lumea se-ntinde spre zări de neatins, iar apropierea ei este impenetrabilă; și oricât de departe sau oricât de adânc ar pătrunde spiritul uman atât în tainele proprii, cât și în tainele lumii, el nu le va înțelege și nu le va putea urmări niciodată până la capăt.

Voioasele rimele care urmează ar trebui citite și interpretate în acest sens:

Un strigăt de indignare

*Natura înlăuntrul ei –
O, filistine!
Nu lasă niciun spirit creator.
Mie și celor înrudiți cu mine
Nu ne surâd deloc
Asemenea cuvinte;
Gândirea noastră nu ne minte:
Noi suntem înăuntru-n orice loc.
O, cât de fericiți sunt cei
Ce știu doar învelișu-exterior!
Aud acestea de-o întregă viață.
Și le blestem, dar nu pe față.
De mii de ori vreau fraza repetată:
Din plin ni se dă totul, și adesea;
Natura n-are miez
Nici coajă separată,
Ea este totul dintr-odată;*

³¹ În manuscris s-a păstrat doar poezia, scrisă de Eckermann, din manuscrisul pentru tipar al *Ausg. L. Hd.*, purtând titlul: *Allerdings. Dem Physiker (Negreșit. Fizicianului)*. Text publicat pentru prima dată în „Zur Morphologie”, I, 3, 1820.

Tu-ncearcă-te adesea ca să vezi
Dacă ești coajă sau ești miez.³²

Traducere de Ștefan Augustin Doinaș

PROBLEME³³

Sistem natural, un termen contradictoriu.

Natura nu are niciun sistem, ea are, ea este viață și provine dintr-un centru necunoscut, avansând spre o periferie care nu poate fi cunoscută. Cercetarea naturii este de aceea nelimitată, fie că procedezi divizând cât mai mult particularul, fie că înaintezi în ansamblu, urmărind în lung și-n lat o pistă inițială.

Ideea de metamorfoză este un dar venit din înalt, fiind însă pe cât de venerabil, pe atât de periculos. Ea conduce spre ceea ce este lipsit de formă, distruge cunoașterea, o dizolvă. Ea este aidoma unei *vis centrifuga*³⁴, și s-ar pierde în Infinit, dacă nu i s-ar asocia o contragreutate, și anume tendința de specificare, capacitatea îndărătnică de a se conserva ceea ce s-a ivit odată în realitate. O *vis centripeta*³⁵ care, în ființa ei cea mai profundă, nu poate fi afectată de nimic din afară. Să ne amintim de pildă de specia *ericeelor*³⁶.

Întrucât cele două forțe acționează simultan, ele ar trebui prezentate concomitent și în cursul expunerii didactice, ceea ce pare imposibil.

S-ar putea ca procedeul artistic să nu ne mai poată oferi o ieșire din această dilemă, așa cum s-a întâmplat altădată.

Comparație cu sunetele care progresează continuu în mod spontan și cu temperamentul uniform restrâns în octave. Acest temperament face posibilă o muzică întru totul superioară și care se opune naturii.

Ar trebui introdusă o expunere artistică. Ar trebui stabilit un întreg simbolism! Însă cine să le înfăptuiască? Și cine să aprecieze cele realizate?

Deși am acceptat modul în care au fost stabilite *genera*³⁷ în botanică, nu am fost niciodată mulțumit cu tratarea unui gen aidoma oricărui altuia. Există, aș putea

³² Prima publicare în „Zur Morphologie”, I, 3, 1820. Titlul *Strigăt de indignare* apare în lucrările de morfologie ale lui Goethe la cuprins, dar în text versurile sunt fără titlu. Poemul este cunoscut sub titlul: *Negreșit. Fizicianului*. Citarea s-a făcut după Goethe, *Viața-i un lucru bun*. O sută de poeme alese de Siegfried Unseld, traducere de Ștefan Augustin Doinaș, București, Editura Univers, 1999, p. 134. Versurile tipărite cu semne italice provin din poemul didactic al lui Albrecht von Haller, *Falschheit menschlicher Tugenden*, 1730 (*Falsitatea virtuților omenești*).

³³ Manuscris al secretarului lui Goethe, John, ca anexă la o scrisoare către Ernst Meyer din 2 februarie 1823. Publicat pentru prima oară în „Zur Morphologie” II, 1, 1823.

³⁴ Forță centrifugă.

³⁵ Forță centripetă.

³⁶ Specie de plantă de câmpie (*Erica*).

³⁷ Genuri.

spune, genuri înzestrate cu un caracter pe care îl manifestă în toate speciile proprii, ceea ce îți permite să te poți apropia de ele pe o cale rațională; asemenea genuri nu se pierd cu ușurință în varietăți, meritând de aceea să fie tratate cu respect; menționez aici doar gențianele, botanistul scrupulos putând indica și alte genuri.

Dimpotrivă, există genuri fără caracter, în interiorul cărora cu greu ai putea identifica vreo specie, pentru că ele se pierd în varietăți nenumărate. Tratându-le cu rigoare științifică, nu mai ajungi niciodată la un liman, ba chiar studiul lor produce confuzie, întrucât ele se sustrag oricărei determinări, oricărei legi. Uneori mi-am permis să le numesc genuri dezmațate, îndrăznind să atribui acest epitet chiar trandafirului, fapt care nu-i știrbește câtuși de puțin farmecul; mai ales varietatea *Rosa canina*³⁸ își atrage acest reproș.

Pretutindeni unde omul joacă un rol semnificativ, el se manifestă ca legiuitor: mai întâi în domeniul moral, prin asumarea datoriei, în continuare în domeniul religios, mărturisind o anumită convingere interioară cu privire la Dumnezeu și alte aspecte religioase și asociind ulterior anumite ceremonii exterioare, corespunzătoare acelor convingeri. În actul de guvernare pe timp de pace sau război se întâmplă același lucru, acțiunea și fapta dobândind semnificație doar în măsura în care conducătorul și le impune atât sieși, cât și celorlalți; în arte este la fel și am arătat anterior modul în care spiritul uman și-a supus muzica, iar timpul nostru face publică enigma prin care spiritul uman influențează prin intermediul marilor talente artele plastice în epocile grandioase. În știință, nenumăratele încercări de a sistematiza, de a schematiza indică o aceeași direcție. Însă întreaga noastră atenție trebuie să se orienteze spre o asimilare a procedurii naturii, în așa fel încât ea nici să nu ne devină ostilă datorită constrângerilor pe care i le impunem, dar nici să nu ne lăsăm abătuți de la scopul nostru prin caracterul ei capricios.

Traducere de Claudiu Baci

³⁸ Trandafir sălbatic.